

П.І. Горохівський
доцент кафедри всесвітньої історії
та правознавства
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

ПЛЕМЕНА НЕБЕЛІВСЬКОЇ ЛОКАЛЬНОЇ ГРУПИ НА ЗЕМЛЯХ ХРИСТИНІВЩИНИ

Територія сучасної Христинівщини вперше була заселена племенами східних трипільців на етапі VI (3100 р. до н.е.). Проте мирний розвиток східнотрипільської культури був перерваний вторгненням із заходу (з території Подністров'я) племен кукутенців, які мали дещо відмінні риси матеріальної і духовної культури та відрізнялися більшою активністю.

На території Христинівщини вони появилися вже на етапі VII. По р. Удич, яка протікає по території сучасного Христинівського району, проходила західна межа розселення небелівців.

На території краю виявлено 5 поселень цієї локальної групи: Талалаївка, Христинівка, Верхнячка, Вербувата, Синиця. Вони були відкриті у результаті археологічної розвідки, проведеної у свій час В. Стефановичем (О. Діденко, В. Стефанович, Б. Черномаз, 2006), Г. Храбаном (Г. Храбан, 1964), досліджень С. Риждова та В. Круца (С. Риждов, 1993; В. Круц, 1989), розкопок О. Цвек (О. Цвек, 2006). Правда, деякі поселення недостатньо чітко і переконливо ідентифіковані. Зокрема, О. Цвек поселення на території с. Христинівка зараховує до східнотрипільської культури (О. Цвек, 2006). Поселення на території с. Синиця дослідник С. Риждов відносить до володимирівської локальної групи (С. Риждов, 1993). На території селища Верхнячка крім поселення небелівської групи виявлено сліди поселення східнотрипільської групи.

Лише більш детальніші і ґрунтовні, масштабні дослідження цих поселень дадуть змогу більш чітко визначити їх приналежність до тієї чи іншої локальної групи чи варіанту.

За наявними даними досліджень відомо, що поселення містилися на схилах мисоподібних виступів плато, обмеженими по боках долинами річок та глибокими ярами. Їх площа на території Христинівщини в цілому невелика – до 30-50 га. Лише Христинівське поселення займає площу до 100 га, що дає підставу зарахувати його до розряду поселень-гігантів (протоміст).

Більшість поселень мала колово-радіальне планування у 2-5 концентричних кіл. Невеликі поселення мали лінійне планування у 2-3 ряди вздовж схилу мису. Житла були наземними глинобитними, можливо двоповерховими. Земляна долівка була підмазана глиною, а поверхи розділяло глинобитне перекриття на дерев'яному каркасі. В межах жител дослідники виділяють глиняні вимостки, округлої форми жертovníки, купольні печі, іноді відкриті вогнища, спеціальні робочі місця для виготовлення знарядь праці, приготування їжі. Крім житлових приміщень були господарські будівлі. Господарські ями, що слугували своєрідними коморами, зустрічаються як у межах жител так і поза ними. О. Цвек зафіксувала на христинівському поселенні наявність напівзаглиблених жител з підвальним приміщенням (О. Цвек, 2006).

Одним із видів пам'яток на поселеннях є антропоморфні та зооморфні фігурки. У більшості випадків вони достатньо схематизовані, невеличкі за розміром, виготовлені із добре відмученої тонкоструктурної глини. Для них притаманний монохромний розпис чорною фарбою по жовтому або червоному, іноді розпис передає деталі оздоблення одягу.

Переважають жіночі статуетки з веретеноподібними ніжками, з невеликим виступом замість голівки, або й зовсім безголові. Зустрічаються і мініатюрні фігурки. У невеликій кількості зустрічаються чоловічі фігурки і так звані андрогіни. Дуже мало зооморфної пластики.

Знаряддя праці представлені ножами, скребачками, різцями, ножеподібними пластинами, свердлами, проколками, вкладишами до серпів, виготовленими із кременю, зернотерками, відбійниками, розтиральниками округлої або кубоподібної форми, виготовленими із граніту, пісковика,

гнейсу. Серед підйомного матеріалу трапляються невеликі сокирки зі сланцю. Із кістки та рогу виготовлювали проколки, лошила, мотики. Знайдені прясла і глиняні відтяжки.

У цілому знарядь праці на поселеннях Христинівщини виявлено мало.

Найбільшу масу знахідок під час археологічних розвідок та розкопок становить кераміка. Вона є основою для ідентифікації поселень як небелівських. Дослідники поділяють кераміку цієї локальної групи на кухонну та столову.

Кухонний посуд виготовлявся із залізистих гончарних глин з домішками подрібнених черепашок, жорстви, піску, зерен слюди, кварцу, шамоту, зрідка вапняку. Посудини, як правило тонкостінні, хорошого випалу. Поверхня або добре заглажена, або покрита розписами. За формами вона поділяється на два типи посудин – миски та горщики.

Столовий посуд в основному розписний і лише приблизно 1% декорований заглибленим орнаментом. Це великі грушоподібні посудини з високими, широкими, округлими плічками, що плавно переходять у горизонтально розташовані вінця, декоровані меандровим орнаментом. Другий тип кераміки становлять шоломоподібні покривки, з широкими, високими вінцями. Орнаменти – широкі стрічки, або фестони, які стикаються під кутом.

Окреме місце у керамічному комплексі займають біноклеподібні посудини двох типів: із циліндричною і сферичною центральними частинами. Верхні частини та основи бувають сферичні або зрізано-конічні. Зустрічаються вироби з двома або трьома перемичками. Орнамент komponувався у три фризи. Елементами орнаменту є навскісні лінії, трикутники, фестони, „комети” тощо (С. Рижов, 1993).

Поселення небелівської локальної групи, розташовані на території сучасної Христинівщини, дослідник відносить до першої (ранньої фази). На наступній фазі небелівці приступають до освоєння території сучасної

Уманщини, Тальнівщини і поширюються на північ і північний схід до басейну р. Рось.

На цьому існування трипільців на землях Христинівщини припиняється. На їх місце на початку бронзового віку приходять наступні племена ямників, які залишили після себе ряд курганів.

Таким чином, в кінці етапу VII (кінець IV тис. до н.е.) на території сучасної Христинівщини появилися племена небелівської локальної групи, які на вільних землях утворили 5 відомих на сьогоднішній день поселень. Деякий час вони співіснували із населенням східнотрипільської культури. Вони утвердили риси західного варіанту культури Кукутень-Трипілля, що найбільш яскраво проявилось у розписній кераміці, багатій формами і орнаментальними схемами.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Діденко О., Стефанович В., Черномаз Б. Збірник археологічних пам'яток Уманщини. – Т. 1. – Умань, 2006. – 344 с.
2. Круц В.А. К истории населения Трипольской культуры в междуречье Юного Буга и Днепра // Первобытная археология. Материалы и исследования. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 117-132.
3. Рижов С. Небелівська група пам'яток трипільської культури // Археологія. – 1993. – № 3. – С. 101-114.
4. Рижов С. Небелівська локально-хронологічна група в Буго-Дніпровському межиріччі (етап VII-СІ трипільської культури) // Тези доп. V Він. обл. істор.-краєзн. конф. – Вінниця, 1985. – С. 46-47.
5. Храбан Г.Ю. Археологічні пам'ятки Уманського і Христинівського районів Черкаської області. Щоденник археологічних розвідок за 1964 р. // Науковий архів Інституту археології НАН України. - 1964 / 16.
6. Цвек О. Поселення східнотрипільської культури (короткий нарис). – К., 2006. – С. 49-50.

Резюме

У статті